

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МОВА І СУЧАСНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

(ДО 180-річчя З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ О. О. ПОТЕБНІ)

*Матеріали науково-практичної конференції,
м. Київ, МАУП, 22 травня 2015 р.*

Київ
ДП “Видавничий дім “Персонал”
2015

Редакційна колегія:

І. П. Бідзюра (голова), д-р політ. наук, проф.;
Ю. О. Мєлков, д-р філос. наук;
Т. В. Нич, канд. філос. наук, доц.;
Н. Д. Пальм, канд. філос. наук, доц.

Відповідальний за випуск: *Мєлков Ю. О.*

Матеріали науково-практичної конференції “Мова і сучасний культурний простір (До 180-річчя з дня народження О. О. Потебні)” – 22 трав. 2015 р. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2015. — 68 с.

У пропонованому збірнику подано статті науково-практичної конференції, присвяченої 180-річчю з дня народження О. О. Потебні, у яких розглянуто життєвий і творчий шлях відомого вченого.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2015

© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2015

ЗМІСТ

Дмитрулін Н. Ю.

“...Я вижду помочи, на которых вела меня судьба...”

(о жизни и творческом пути А. А. Потебни) 4

Мелков Ю. А.

Многомерность языкового пространства и пролиферация культурных идентичностей: от национализма к интернационализму..... 7

Нич Т. В.

Мова як об’єктивація та перспектива свідомості у філософській концепції

О. О. Потебні 15

Бисенбаев Ф. К.

Проблемы сознания в контексте философии языка А. А. Потебни..... 18

Проскулікова Л. Н.

Міфологічні студії О. Потебні в контексті західноєвропейської філософії міфу 25

Олійник В. В.

Мовознавча спадщина О. О. Потебні: сучасне осмислення 28

Шпильківська І. О.

Проблема двомовності: від Потебні до сьогодення 32

Єрескова Т. В.

Мова як маркер національної ідентичності у сучасному соціумі 35

Чиркова О. А.

Мова як чинник утворення нації..... 39

Попов В. Ж.

Спілкування мешканців українських міст з представниками іноземних армій

у 1918–1920 рр...... 43

Пальм Н. Д.

Духовність українського суспільства: історія, проблеми та перспективи..... 48

Пустовит А. В.

Звуковий пейзаж в стихотворенні Артюра Рембо “Офелия” 52

Бондаренко Н. О.

Роль сім’ї у формуванні соціальної ідентичності та мовної культурної

пам’яті особистості. 56

МОВА ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

У період суспільних трансформацій або у період, коли суспільство опиняється в “точці біфуркації” (за І. Пригожиным) порушується ритм і темп життя, синхронність соціальних процесів. У подібний період можуть змінюватися і цінності певного соціуму. Природно, що у такі періоди у людей виникає, за А. Тойнбі, “хворобливе відчуття втрати життєвого пориву” [1, 5]. Усвідомлення історичності подій, зіставлення національних відмінностей, осмислення найближчого і віддаленого минулого нерідко підсилюють переживання часу.

За різних обставин розвитку соціуму вплив мови як маркера національної ідентичності на загальний стан суспільства принципово різний, а саме:

- при стабільному існуванні та поступальному еволюційному розвитку суспільства це мало впливає на загальний хід подій;
- при вступі суспільства у смугу нестабільності (при тому, що сама ця нестабільність часто є наслідком саме прояву мовних проблем членів цього суспільства) значення мови як маркера дихотомії “свій–чужий” для вибору подальшого шляху трансформації суспільства принципово зростає.

Слід підкреслити і ту обставину, що суспільства різних типів (і в різних фазах свого історичного шляху) у різному ступені та формі припускають актуалізацію мовного питання, що має свої наслідки для майбутнього різних соціокультурних систем.

Варто відзначити, що будь-яка соціальна система є, за своєю суттю, ідеальною програмою адаптації соціуму по відношенню до умов дійсності.

У гомогенних суспільних системах (монархічних, авторитарних, тоталітарних) ідеї впливу на мову як чинника акцентуації етнонаціональної належності людини виявляються дуже популярними. Людина у цьому випадку виступає засобом для досягнення якоїсь вищої мети на користь нібито вищих, ніж він сам, цінностей — передового класу і вищої нації (раси), при цьому останні проголошувалися авангардними загонами людства, тоді як “реакційні” класи або “нижчі” народи (раси) підлягали ліквідації [2, 624]. Логічним наслідком розуміння гомогенності суспільства є констатація національної ідентичності і тотожності всіх членів соціуму [3, 17].

При перетворенні гомогенних суспільних утворень на гетерогенні шляхом демократичних трансформацій, підстави тоталітарного суспільства починають підточуватися, і воно поступово розвалюється. З одного боку, згуртована раніше маса швидко атомізується, і її члени вже не мають ніяких загальних цілей, усвідомлюючи лише власні (егоїстичні). Починається гоббсівська “війна всіх проти всіх” [4] і як слідство, люди нікому (на суспільному рівні) не довіряють, актуалізується проблема “іншого” за зовнішніми ознаками і мова є однією з основних.

Тоталітарна система, що протягом кількох десятиліть пригнічувала будь-яку нормальну діяльність громадянського суспільства, залишає після себе співтовариство людей, які намагаються знайти для себе якийсь загальний принцип, на якому можна будувати нове сумісне життя соціуму загалом. З іншого боку, в суспільстві вільного підприємництва і ринкової економіки індивідуальні відмінності людей настільки природні, а життєвий успіх пов'язаний з особистими особливостями і здібностями людини (хоч і не гарантований тільки ними), що проблема мови як ідентитету людини у соціумі відходить на другий план (приклад країн Західної Європи і Америки).

Сприйняття мови як суттєвої ознаки етнонаціональної належності характеризує складніші параметри світовідчуття і світогляду людини під час суспільних трансформацій. Завдяки ставленню до рідної (державної) повсякденної мови людина може здійснити свідомий вибір реакції на ті або інші події у суспільстві [1, 84]. Проте стрімкість демократичних трансформацій може перевищувати здатність індивідів погоджувати їх з орієнтацією на звичні, традиційні цінності [5, 8, 9]. Тому незнання або недостатня увага до проблем мови з урахуванням багатопланових відмінностей людських спільнот усередині соціуму, їх національної специфіки саме в період демократичних трансформацій можуть виступати першопричиною неспроможних і навіть трагічних за своїми наслідками рішень і в процесі управління суспільними системами, і в реальній практиці взаємодії цих систем.

Визначимо деякі особливості цього феномену.

По-перше, можливості мови як “маркера” людини виражені значно сильніше, ніж такі самі можливості культури загалом (як форми масової свідомості) соціуму. Мова більш консервативна, тому що в ній проявляються властивості народу, що були характерні для нього у минулому і які закріпилися в якості найбільш вдалих адаптивних засобів поведінки. При різких змінах у суспільстві мовні образи починають актуалізуватися на рівні свідомості. У пам'яті народу підсвідомо зберігаються знання про настороженість відносно інших національних груп, тому різко посилюється відчуття внутрішньогрупової єдності та солідарності, оскільки “ідентифікації з нижчими, примітивнішими стадіями свідомості (чим і є несвідоме) відкриває нові джерела сили, здатні випустити на волю небезпечний ентузіазм” [6, 201].

По-друге, мова (на відміну від масової свідомості) володіє певною стійкістю і опірністю різким змінам у суспільному житті, тому що будь-які різкі

трансформації у соціумі завжди викликають обурення і неминучу протидію особової свідомості, що вже склалася, і потрібне або насильство, або достатньо тривалий час для досягнення відносної гармонії у відносинах людей і зовнішнього середовища.

До групи чинників, які зумовлюють і впливають на процес перетворення мови з простого засобу спілкування у чинник етнонаціональної ідентичності, ми відносимо:

1. *Природно-географічні чинники*. Маємо на увазі вплив середовища проживання і географічного положення на формування національної самосвідомості в історичній ретроспективі (можливість колонізації з боку інших народів; віддаленість від місць компактного проживання людей і т. ін.).

2. *Національно-етнічні чинники* (одно- або багатонаціональна держава, толерантність або нетерпимість у міжнаціональних відносинах; зваженість або свавілля у вирішенні національно-етнічних проблем і т. ін.).

3. *Традиції державності* (домінуючі форми державного управління, проблеми взаємин народу і влади на різних етапах розвитку суспільства, можливість державного або національного суверенітету, проблема розділення влади, можливість демократичних перетворень у соціумі).

5. *Культура і ментальність* (ступінь збереження і дотримання традиції побуту, способу життя, народної культури, національної мови і т. ін.).

Таким чином, мова разом з традиціями і звичаями відображає особливості національної ідентичності. За виразом американського психолінгвіста Дж. Теодорсона, національна мова — це “віз традицій, відчуттів, символів, емоційних асоціацій і міфів, що збереглися і передавалися з покоління в покоління” [6, 118]. Вона виступає зручним інструментом для виявлення якісних характеристик рівня національної ідентичності членів соціуму, які в буденному спілкуванні, як правило, не фіксуються зовсім або носять невиразний, розмитий характер. Особливість цього процесу полягає в тому, що символи, закріплені в мові, є символами свідомості, а вона не еволюціонує так швидко, як соціальна дійсність, що трансформується [7, 57]. Іншими словами, суть мови ховається в індивідуальній самосвідомості і є способом його існування.

Література

1. Медушевский А. Н. Демократия и тирания / А. Н. Медушевский // Вопросы философии. — 1993. — № 10. — С. 3–23.
2. Отрешко Н. Б. Теоретические концепты индивида и общества в западной социологии: переход к новой парадигме / Н. Б. Отрешко // Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. пр. — Х.: Вид. центр Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2004. — С. 50–53.
3. Гоббс Т. О человеке / Т. Гоббс; [пер. с англ.] // Гоббс Т. Сочинения: В 2 т. — М.: Мысль, 1991. — Т. 2. — С. 5–285.

4. *Каменка Ю.* Політичний націоналізм: еволюція ідеї / Ю. Каменка // Націоналізм: Антологія [упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий]. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 216–234.
5. *Миллс Ч. Р.* Социологическое воображение / Ч. Р. Миллс; [пер. с англ.] // Человек и общество: Хрестоматия [под ред. С. Макеева]. — К.: Ин-т социологии НАН Украины, 1999. — С. 7–14.
6. *Міль Дж.* Національність і представницьке самоврядування / Дж. Міль; [пер. з англ.] // Націоналізм: Антологія [упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий]. — К.: Смолоскип, 2000. — С. 78–83.
7. *Сорокин П.* Проблемы социального равенства / П. Сорокин; [пер. с англ.] // Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. — М.: Политиздат, 1992. — С. 427–435.